

Populism religios în Federația Rusă

Analiza discursurilor online în perioada 2008-2020

■ DRAGOȘ ȘAMȘUDEAN

[Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca]

Abstract

Religious populism has gained momentum in the last decade. Extensive research covers the evolution of it from both religious and political leaders perspective. However, limited attention is paid to religious populism in Orthodox states. This paper adresses this gap in the literature and aims to emphasize the populist religious narratives, from the perspective of Slavic Orthodoxy. It uses Russia as a case study due to its Orthodox majority, its particular internet infrastructure and active Orthodox Church at the socio-political level. The analysis draws on a new data set: online speeches disseminated by Ortho-bloggers in the orto-sphere of Russian RuNet. The results indicate the presence of populist religious narratives, on background of a particular ideology and a specific relationship between the Russian state and the Russian Orthodox Church.

Keywords

Religious populism; Political religion; Spiritual politics; Holy Rus; Russian Orthodox Church

Introducere

În contextul relațiilor internaționale după 1990, există un interes sporit la nivel global în ceea ce privește factorul religios. Acest interes este caracterizat prin importanța crescândă a crezurilor, practicilor și discursurilor religioase în viața personală și publică, precum și rolul crescând al indivizilor, actorilor non-statali, comunităților și organizațiilor religioase sau care se raportează la religie, acest fapt producându-se în moduri care au implicații semnificative inclusiv la nivelul politicilor interne și internaționale.¹ Această „renaștere” a religiei în contextul schimbărilor sociale generate de globalizare a determinat însă, o ciocnire nu între diferitele civilizații așa cum preconizase Huntington, ci între diferitele interpretări date modernității.²

De asemenea, extinderea rețelei internet în contextul globalizării a accelerat această „renașterea” globală a religiei, a facilitat dezbaterile privind elementul religios și diferitele interpretări date modernității despre care

¹ Scott Thomas, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*, (New York: Palgrave MacMillan, 2005), 12-22.

² S.N. Eisenstadt, *Comparative civilizations and multiple modernities*, (Leiden/Boston: Brill, 2003), 511-532.

menționam anterior și a condus la apariția unor noi actori religioși: Orto-bloggerii. Toate aceste evoluții au condus, printre altele, la o redefinire a relației între Biserică și Statul secular în ceea ce am putea numi neo-simfonie, favorizând dezvoltarea formațiunilor discursive și a narativelor populiste fundamentate religios.³

Pornind de la ideea că un astfel de fenomen poate apărea și în cadrul unor societăți majoritar Ortodoxe, studiul de față contribuie la literatura de specialitate prin faptul că își propune să identifice forme ale populismului religios, în contextul socio-politic din Federația Rusă, în perioada 2008-2020. Federația Rusă reprezintă un studiu de caz relevant pentru că este cel mai mare stat Ortodox din punct de vedere al procentului de credincioși. De asemenea, Biserica Ortodoxă Rusă este foarte activă la nivel socio-politic, iar infrastructura de comunicații internet prezintă caracteristici unice din perspectiva organizării activităților și grupurilor online.

Relevanța cercetării de față este dată, în primul rând, de faptul că tratează fenomenul populismului religios din perspectiva unei tradiții religioase puțin studiate în literatura de specialitate: Creștinismul Ortodox. În al doilea rând, colectarea datelor are la bază surse (blogurile Ortodoxe sau Orto-blogurile) despre care, de asemenea, există puține studii în literatură. Astfel, pe de o parte studiul de față oferă o perspectivă generală referitoare la populismul religios într-un stat Ortodox, iar pe de altă parte evidențiază surse unice de date care pot reprezenta baza unor studii interdisciplinare viitoare.

Din punct de vedere al structurii, lucrarea de față este formată dintr-o secțiune introductivă, urmată de cadrul teoretic și de o secțiune dedicată metodologiei. Secțiunea de analiză cuprinde două abordări: una referitoare la discursul liderilor politici, iar alta referitoare la discursul liderilor religioși. În final sunt regăsite concluziile, urmate de lista bibliografică.

De la simfonie la populism religios în relația stat-Biserică

Deși după căderea comunismului Federația Rusă a pornit pe calea democratizării, au existat încă lacune din punct de vedere al identității și valorilor naționale.⁴ Biserica Ortodoxă Rusă a fost instituția dispusă să umple acele lacune. Această stare de lucru a condus la o redefinire a relației dintre stat și Biserica Ortodoxă Rusă, pornind de la ideea Simfoniei Bizantine.⁵ Filosoful religios și dogmaticianul Nikolai Lossky definește simfonia ca o combinație între unitatea și libertatea mai multor persoane în baza iubirii comune față de aceleași valori absolute.⁶ În cazul Federației Ruse, simfonia se definește pornind de la ideea unui singur corp teopolitic în care biserica și statul sunt inseparabile una de cealaltă.⁷ Acest corp teopolitic poate fi înțeles drept o triadă complexă formată din stat, Biserică și națiune, legate între ele. Triada presupune găsirea unei nișe între sacru și secular care să faciliteze cooperarea între cele trei componente ale complexului. Relația între stat, Biserică și națiune este descrisă din perspectiva simfonică astfel: Biserica vede

³ Heidi Campbell, „Surveying theoretical approaches within digital religion studies”, *New Media and Society*, 19 (2017): 15-24.

⁴ Galina Petrenko, *Influence of the Russian Orthodox Church on Russia's Foreign Policy*, lucrare prezentată la a 4-a Conferință a Studenților Absolvenți, Universitatea Jacobs, Bremen, (2012) 5-14, <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/a0fa90ec-d2cb-498a-ae34-31396d87b8cf.pdf>, accesat 11.08.2020.

⁵ Mikhail Antonov, „Church-State Symphonia: Its Historical Development and its applications by the Russian Orthodox Church”, *Journal of Law and Religion*, 35 (2020):474 – 493.

⁶ Chris M. Sciabarra, Ayn Rand, *The Russian Radical*, (University Park, PA: PennState University Press, 1995) 28.

⁷ Dimitri Strémooukhoff, „Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine”, *Speculum*, 28, (1953): 86.

națiunea ca pe o „turmă” având în propria agendă misiunea de a face națiunea cât mai Ortodoxă; Ortodoxia este parte importantă a identității naționale, iar națiunea parte a Bisericii, iar nu în cele din urmă, statul fiind Ortodox, cooperează cu Biserica, astfel având un impact asupra opiniilor și ideilor națiunii. Pentru că există un schimb între Biserică, stat și națiune la multe și diferite nivele, este foarte greu în a distinge unde se oprește una și unde începe cealaltă.⁸

Această neo-simfonie la nivelul relației Stat-Biserică în Federația Rusă a condus la formarea și acceptarea ca ideologie a ceea ce literatura de specialitate numește, religie politică. În cazul Federației Ruse, rezultatul reconcilierii dintre religie și ideologie⁹ după 1990 este o religie politică coercitivă formată din două planuri. Pe de-o parte sacralizarea liderului, iar pe de altă parte sacralizarea națiunii și a statului. Vladimir Putin cade sub incidența „Mitului Salvatorului/Izbăvitorului” în timp ce națiunea rusă și Statul Rus sunt expresia în istorie și timp a „Noului Ierusalim Biblic,” descris în cartea Apocalipsei și înconjurat de valori decadente și liberale promovate de „Lumea Occidentală” reprezentată de SUA și Uniunea Europeană.¹⁰ Religia politică are un caracter coercitiv deoarece are ca rezultat un proces de securitzare spirituală ce surprinde totalitatea acțiunilor de protejare a valorilor moral-spirituale religioase ale unui cult față de diverse amenințări (alte culte religioase, secularizare, globalizare etc.).¹¹

Pe fondul religiei politice coercitive și a neo-simfoniei dintre Stat-Biserică, se dezvoltă populismul religios. Populismul religios este o formă de populism (adesea privită ca o subcategorie a populismului) care își împarte centrul conceptual cu populismul, dar îl și reproduce într-o anumită cheie religioasă.¹² Această perspectivă este legată deseori de religiile tradiționale. Populismul religios se proclamă a fi de urmat sau de împlinit, întrucât are în vedere voința și planurile Atotputernicului – cu care grupurile simt și cred că au o relație privilegiată. Pe scurt, acești adepțiipopulismului religios fac lucrarea lui Dumnezeu pe pământ împotriva „dușmanilor” fără de Dumnezeu.¹³ O altă dimensiune a populismului religios are la bază sacralizarea politicii în societatea contemporană. Politica este modelată de religie, într-un sens mai larg, accentul fiind pus pe experiența cu sacralitatea. O mare parte a politicii, a sistemelor de guvernare, a dezbaterilor publice și acțiunilor colective, este înrădăcinată într-o lume a puterilor nevăzute (spirite, demoni, zei) care conduc defapt „afacerile de stat”. Adesea, discursul religios adoptă un limbaj atât de puternic încât este necesar să fie inclus în procesul de elaborare a politicilor și în procesul de guvernare.¹⁴

⁸ Erik Heemskerck, „Blessed are the Peacemakers The Role of the Orthodox Churches in the Russian-Georgian Conflict”, *Leiden University Repository*, (2017): 9, <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/52435>, accesat 30.10.2020.

⁹ Jürgen Moltmann, „Covenant or Leviathan? Political Theology for Modern Times”, *Scottish Journal of Theology*, 47 (1994): 36.

¹⁰ Cyril Hovorun, *Political orthodoxies. The Unorthodoxies of the Church Coerced*, (Minneapolis, Fortress Press: 2018), 24-79.

¹¹ Daniel Payne „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church and the Russian Foreign Ministry: collaboration or cooptation?”, *Journal of Church and State*, 52, (2010): 712-715.

¹² Ionuț Apahideanu, „Religious populism: the coup de grâce to secularisation theories”, *South-East European Journal of Political Science*, 2 (2014): 77.

¹³ Jose Pedro Zúquete, „Populism and Religion”, în: Cristóbal Rovira Kaltwasser et. all (coordonatori.), *The Oxford Handbook of Populism*, (Oxford, Oxford University Press: 2017): 566.

¹⁴ Knut Rio, Michelle MacCarthy și Ruy Blanes, „Introduction to Pentecostal Witchcraft and Spiritual Politics in Africa and Melanesia”, în: Rio K., MacCarthy M., Blanes R. (coordonatori.), *Pentecostalism and Witchcraft. Contemporary Anthropology of Religion*, (Cham, Palgrave Macmillan: 2017): 2.

Metodologia studiului

Federația Rusă reprezintă un studiu de caz relevant pentru trei motive. În primul rând, până în 2007, o majoritate clară de peste 80 la sută din populație a afirmat că este de confesiune Ortodoxă rusă,¹⁵ cu o preponderență a majorității creștinilor ortodocși din Federația Rusă, în partea Europeană a statului.¹⁶

În al doilea rând, Biserica Ortodoxă Rusă, în virtutea relației de simfonie, după căderea comunismului și-a adaptat atât cadrul legislativ intern, cât și structura Eclesiologică (reorganizarea Departamentului de Relații Externe al Bisericii, formarea de comisii de lucru mixte în cadrul unor ministere) pentru a-și spori și diversifica activitatea, cu o prezență activă la nivel social și politic.¹⁷ De asemenea, Patriarhul Chiriil adopta un discurs în care vorbește despre existența unei „Rusii Sfinte-Holy Rus”. Această viziune a „Holy Rus” a fost prezentată de către Chiriil în anul 2009 în prima sa vizită ca Patriarh al Moscovei și Întregii Rusii, în Ucraina. În discursul său de la Kiev a menționat printre altele că Biserica Ortodoxă Rusă, nu este o biserică doar a Rusiei, ci a întregii „Rusii Istorică”, deci inclusive a Ucrainei.¹⁸ De asemenea, a afirmat că Ucraina reprezintă centrul „Holy Rus”, iar Kievul capitala sudică a acestui proiect – un „Ierusalim” precum și un „Constantinopol”, care deține moștenirea și memoria experiențelor religioase.¹⁹

Nu în ultimul rând, Federația Rusă prezintă o particularitate din perspectiva structurii rețelei de internet. Rețeaua rusă RuNet este modelată și influențată într-un grad foarte mare de natura închisă a celor mai populare platforme de blog. Aceste platforme, numite Sisteme de Rețele Sociale Hibride („RSH”), combină caracteristici tipice platformelor de blog deschise (Blogspot, Wordpress) cu caracteristici ale serviciilor de rețea socială închise (Facebook, MySpace). Blogosfera în limba rusă este dominată de patru astfel de hibrizi RSH :LiveInternet, Ya.ru, blog.mail.ru și LiveJournal. Ca urmare a acestor diferențe, structura macro a RuNet prezintă o rețea împărțită în tabere în mare parte separate, fiecare bazată pe un hibrid RSH mare, cu legături interne puternice și externe slabe care favorizează un control al informației mult mai mare.²⁰

În cadrul studiului am identificat discursuri pe Orto-bloguri de pe platformele Ya.ru și LiveJournal – pravmir.ru, pravoslavie.ru și mospat.ru. *Pravmir.ru* cu opțiunea în engleză *pravmir.com* se dorește a fi un website care prezintă evoluția Ortodoxiei astăzi precum și modul în care ar trebui să fie un creștin Ortodox în zilele noastre. Orto-blogul este cel mai vizitat site creștin Ortodox din Federația Rusă pe platforma LiveJournal.²¹ *Pravoslavie.ru* este administrat de către mănăstirea Sretensky din Moscova, condusă de către Episcopul Tikhon Shevkunov.²² Mănăstirea este un centru influent și important al ultraconservatorismului din cadrul BORu, conducătorul ei fiind duhovnicul personal al președintelui Putin.²³ *Mospat.ru* este un Orto-blog care funcționează din 1997. Este principalul canal online al Departamentului Pentru

¹⁵ Geoffrey Evans, Ksenia Northmore-Ball, „The Limits of Secularization? The Resurgence of Orthodoxy in Post-Soviet Russia.”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51 (2012): 799.

¹⁶ Tobias Köllner, „Patriotism, Orthodox religion and education: empirical findings from contemporary Russia.”, *Religion, State and Society*, 44 (2016): 372.

¹⁷ Payne, „Spiritual Security”, 715-726.

¹⁸ Payne, „Spiritual Security”, 139.

¹⁹ Payne, „Spiritual Security”, 139.

²⁰ Bruce Etling et. Al., „Public Discourse in the Russian Blogosphere: Mapping RuNet Politics and Mobilization”, *Berkman Center Research Publication*, 2010-11 (2010): 12-13.

²¹ Orto-blogul <http://www.pravmir.com/>, accesat 15.08.2019.

²² Orto-blogul <https://orthochristian.com/>, accesat 14.08.2019.

²³ Katharina Bluhm, „Russia's conservative counter-movement: genesis, actors, and core concepts”, în: Katharina Bluhm și Mihai Varga (coordonatori), *New Conservatives in Russia and East central Europe*, (New York, Routledge, 2019): 30-100.

Relații Externe al Bisericii Ortodoxe Ruse și poate fi accesat în maimulte limbi. Din punct de vedere al conducerii, directorul Departamentului, este și responsabilul și administratorul direct al acestui Orto-blog.²⁴

Ca și metodă de analiză a datelor am apelat la analiza de discurs conform căreia înțelegerea unei anumite culturi, unui anumit grup social sau a unui fenomen se realizează prin analiza detaliată a conversațiilor și narativelor. În acest sens, am urmărit în cadrul articolelor de pe Orto-blogurile pe care le-am selectat, analiza textului din perspectiva scopului și efectele diferitelor tipuri de limbaj și a modului în care folosire diferitelor formațiuni discursive care alcătuiesc discursul depind de contextul socio-politic.²⁵ În primul rând, din punct de vedere al limbajului, am urmărit care sunt cele mai des utilizate formațiuni discursive religioase și cei mai utilizați termeni religioși în cadrul discursurilor selectate. În al doilea rând, am încercat să observ modul în care formațiunile discursive religioase și termenii religioși sunt integrați în cadrul discursului, ținând cont de contextul social și politic.

Discursuri populist religioase online ale liderilor religioși

La nivelul Orto-blogurilor am identificat prezența formațiunilor discursive populist religioase, ca parte a religiei politice coercitive din cadrul Federației Ruse, acolo unde tema principală se referă la exclusivitatea spațiului socio-politic și cultural rusec. În cadrul discursului de înscăunare ca și Patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse, Chiriil afirma:

„Patriarhul este apărătorul granițelor canonice ale Bisericii. Această misiune devine deosebit de semnificativă în situația care a apărut după ce o serie de state independente au fost formate pe teritoriul „Rusiei istorice.” Respectând suveranitatea și bunăstarea lor, Patriarhul este chemat, în același timp, să fie preocupat de menținerea și întărirea legăturilor spirituale între oamenii care trăiesc în aceste țări pentru a păstra sistemul de valori pe care civilizația ortodoxă a *Rusiei Sfinte* (Holy Rus) le dezvăluie lumii.”²⁶

De asemenea, în contextul evenimentelor din Ucraina post-2014, Patriarhul Chiriil referitor la autoritățile seculare din Ucraina, exprima următoarele formațiuni discursive:

„ [...] inamicii rasei umane întorși împotriva Bisericii Ortodoxe [...] porțile iadului nu vor birui Biserica [...] nici o forță seculară având ca obiectiv distrugerea Bisericii nu va reuși aceasta vreodată”²⁷

Pe de o parte se remarcă la nivelul discursului înaltului ierarh, prezența unor narative populiste precum „Rusie istorică” și „Rusie sfântă”. De asemenea, este de remarcat utilizarea într-o manieră populistă, în contextul autocefaliei Bisericii Ortodoxe a Ucrainei, a versetului biblic din Sfânta Evanghelie după Matei, 16:18: „Și Eu îți zic ție, că tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea și porțile iadului nu o vor birui.”

²⁴ Orto-blogul <https://mospat.ru/en/department/>, accesat 29.11.2020.

²⁵ Scott W. Vanderstoep, Deirdre D. Johnston, *Research Methods for Everyday Life. Blending Qualitative and Quantitative Approaches*, (San Francisco, Jossey-Bass: 2009): 210-218.

²⁶ *Address by His Holiness Patriarch Kirill of Moscow and All Russia after his enthronement at the Cathedral of Christ the Saviour on 1 February 2009*, <https://mospat.ru/archive/en/2009/02/44057/>, (2009), accesat 29.11.2020.

²⁷ *Patriarch Kirill Believes Ukrainian Orthodox Church will Withstand the Pressure of Secular Authorities*, (2018) <http://www.pravmir.com/patriarch-kirill-believes-ukrainian-orthodox-church-will-withstand-the-pressure-of-secular-authorities/>, accesat 15.08.2019.

Din perspectiva valorilor spirituale, discursul populist religios este prezent și în afirmații ale altor lideri ai Bisericii. În contextul atentatelor teroriste care au avut loc la nivelul Uniunii Europene, directorul Departamentului pentru Relații Externe al BORu, într-o adresare către Duma de Stat, afirma:

„Multiculturalismul, atât de popular în Europa, presupunând nu doar egalitatea tuturor religiilor, ci și absența lor din spațiul public, a epuizat pe deplin și a discreditat Europa de astăzi. Tinerii din Europa nu ar putea fi recrutați în rândurile militanților atât de masiv dacă valorile spirituale și instituția familiei nu ar fi fost distruse și dacă consumismul, perversiunile sexuale și ideologia profitului nu ar fi fost inoculate în ei atât de consecvent în ultimele decenii.”²⁸

Caracterul populist religios al discursului este evident și în afirmațiile lui Vladimir Legoyda, directorul Departamentului Sinodal al BORu pentru relația cu Societatea și Media care tot referitor la autoritățile seculare din Ucraina afirmă:

„în loc să se ocupe de promovarea legilor care apără demnitate ucrainenilor, Rada a devenit un organism autoproclamat ce administrează relațiile inter-bisericești.”²⁹

Prin formațiuni discursive precum „valorile spirituale și instituția familiei” și „dignitate ucrainenilor”, discursurile celor doi lideri religioși remarcă o lipsă de preocupare a autorităților seculare din „Europa”, și Ucraina față de bunăstarea și securitatea spirituală.

Coroborate, discursurile de mai sus prezintă o realitate de tip „noi” versus „ei”. Pe de o parte este evidențiată o „Rusie Sfântă” care protejează Biserica Ortodoxă mandatată de divinitate și valorile Ortodoxe. Pe de altă parte, este descrisă în formațiuni populist religioase Europa care s-a lăsat pradă decadenței și Ucraina în care autoritățile seculare urmăresc alte obiective în relația stat-Biserică, decât protejarea demnității ucrainenilor.

Discursuri populist religioase online ale liderilor politici

Formațiunile discursive ale populismului religios se remarcă și în discursul liderilor politici de la Kremlin. Din categoria liderilor politici care abordează un discurs de tip populist religios sunt și președinții Federației Ruse. În cadrul unui discurs public, președintele Putin a afirmat:

„Societatea rusească ar trebui să se opună provocărilor și amenințărilor modernității, urmând legămintele spirituale ale prințului Vladimir [...] Epoca sa a fost plină de realizări, iar Botezul „Sfintei Rusii”, a fost, desigur, cel mai important, definitoriu și esențial dintre ele [...] Această alegere a fost sursa spirituală comună pentru popoarele din Rusia, Belarus și Ucraina și a pus bazele standardelor noastre morale și ale priorităților valorice care continuă să ne definească viața până în prezent [...] datorită noastră de astăzi este să lucrăm împreună pentru a face față provocărilor și amenințărilor modernității, bazându-ne pe legămintele și poruncile spirituale.”³⁰

De asemenea, într-o vizită la mănăstirea Sf. Serghei de Radonej, același președintele Putin evidențiază faptul că:

²⁸ *Terrorism is Satanism, Metropolitan Hilarion's (Alfeyev) address to the Russian Duma*, (2015) <https://pravoslavie.ru/88049.html>, accesat 01.12.2020.

²⁹ *Russian Orthodox Church finds Ukrainian Rada's initiative to be gross violation of law*, (2016), <https://orthochristian.com/94360.html>, accesat 14.08.2019.

³⁰ Natalya Mihailova, *Prince Vladimir's spiritual covenants are important for modern Russia – Putin*, (2016), <https://www.pravmir.com/prince-vladimirs-spiritual-covenants-important-modern-russia-putin/>, accesat 30.11.2020.

„El (n.Sf. Serghei) a fost cel care a inspirat un important suflu patriotic, național și moral. El a ajutat la consolidarea Bisericii Ortodoxe și la construirea de mănăstiri, care erau nu numai centre spirituale, ci adevărate cetăți și „gardieni„ ai Rusiei. Cuvintele sale înțelepte și ferme au fost un pilon spiritual și un sprijin în perioadele dificile a invaziilor străine.”³¹

În primul rând, se poate observa la nivelul discursului președintelui Putin, prezența acelorași formațiuni discursive ca și în cazul liderilor religioși: „Rusie Sfântă” și referiri la valorile morale și spirituale rusești. În al doilea rând, în cadrul discursurilor sale se fac referințe la personaje istorico-religioase precum Prințul Vladimir și Sfântul Serghei de Radonej. Prințul Vladimir este văzut ca model al fidelității față de „legămintele spirituale” și un părinte fondator al moștenirii moral-spirituale a Federației Ruse, iar Sfântul Serghei de Radonej este privit ca „pilon spiritual”.

În timpul mandatului său de președinte al Federației Ruse din perioada 2008-2012, Dmitry Medvedev afirma la o întâlnire cu episcopii din cadrul BORu:

„Statul recunoaște contribuțiile Bisericii la stabilirea statalității rusești, la dezvoltarea culturii naționale rusești și la confirmarea valorilor spiritual-morale în societate. Împreună decidem care sunt cele mai importante provocări și cele mai presante probleme din viața cetățenilor noștri.”³²

În cadrul discursului președintelui Dmitry Medvedev se remarcă formațiuni discursive populiste precum „valori spiritual-morale” și „unitatea Bisericii cu poporul”.

La rândul său, în cadrul unei conferințe din Geneva, ministrul de externe al Federației Ruse evidențiază următoarele:

„Nu pot să omit problemele pe care creștinii le-au întâmpinat în multe regiuni, unde se consideră incorect din punct de vedere politic să vorbim despre identitatea creștină și unde valorile creștine, nucleul civilizației europene, sunt respinse și ignorate.”³³

În cadrul acestor discursuri se evidențiază pe de-o parte fundamentul divin al „creдинței în Dumnezeu” pe care s-a construit Federația Rusă, iar pe de altă parte faptul că acest fundament divin al „valorilor creștine” este ignorat de multe state din cadrul „civilizației europene”.

Atât liderii Bisericii Ortodoxe Ruse câtși politicienii apelează la construcții narrative ce se înscriu în liniile populismului religios. Aceste construcții narrative sunt prezente în articole, declarații de presă și informări făcute publice și diseminate prin intermediul Orto-sferei din cadrul RuNet.

Concluzii

Acest studiu și-a propus să identifice forme ale populismului religios în discursurile online ale liderilor politici și religioși, în contextul socio-politic din Federația Rusă în perioada 2008-2020. Datele colectate din cadrul Orto-blogurilor, referitoare la discursurile liderilor religioși și politici, confirmă existența în practica discursivă a acestor formațiuni populist-religioase prin utilizarea de către clerul bisericesc și politicieni a unor formulări precum: „Sfânta Rusie” și „Biserica Ortodoxă Rusă – componentă

³¹ Natalya Mihailova, *Russia's strength in long-standing values – Putin*, (2014), <https://www.pravmir.com/russias-strength-long-standing-values-putin/>, accesat 30.11.2020.

³² *The Council of Bishops Meets with President Medvedev*, (2011), <https://pravoslavie.ru/44562.html>, accesat 01.12.2020.

³³ Natalya Mihailova, *Christians under pressure in West – Lavrov*, (2015), <https://www.pravmir.com/christians-under-pressure-in-west-lavrov/>, accesat 01.12.2020.

spirituală de frunte care conduce societatea”. Populismul religios întreține religia politică coercitivă pe plan intern prin deificarea celor două entități seculare transformate în mit. Pe de-o parte, deificarea liderului politic (Vladimir Putin) care este asociat unor personaje istorico-religioase, cu un impact semnificativ în cultura rusă. Aceștia sunt priviți ca fiind eroi și salvatori ai neamului, acționând sub mandat divin în salvarea poporului rus. Pe de altă parte, are loc o deificare a statului secular, vorbindu-se despre o „Rusie Sfântă” a cărui fundament este reprezentat de valorile moral-spirituale tradiționale regăsite în Ortodoxie. De remarcat este faptul că diseminarea discursului populist religios din Federația Rusă se face la nivelul rețelei locale RuNet, prin intermediul unui nou tip de actor religios: Orto-bloggerul. Orto-bloggerii sunt definiți ca fiind un grup restrâns de indivizi, care împărtășesc aceleași asumții și valori a căror activitate vizează viața spirituală și valorile morale, activitatea clerului ortodox și a Bisericii Ortodoxe Ruse. Comunitatea orto-bloggerilor însumează aproximativ 500 de bloguri, doar pe platforma LiveJournal.³⁴

Cercetarea de față prezintă pe de-o parte importanță empirică. Abordarea este una inovativă întrucât există puține cercetări referitoare la populismul religios din perspectiva tradiției Creștin-Ortodoxe. Astfel, acest studiu oferă o perspectivă a modului în care discursul liderilor politici și religioși din Federația Rusă este construit, în contextul unei relații de neo-simfonie între stat și Biserică și în contextul unei ideologii politice fundamentate religios. În același timp, cercetarea are o importanță metodologică, evidențiind surse de date foarte puțin analizate și utilizate în cadrul literaturii de specialitate și anume Orto-blogurile.

BIBLIOGRAFIE

- Antonov Mikhail, „Church-State Symphonia: Its Historical Development and its applications by the Russian Orthodox Church”, *Journal of Law and Religion*, 35 (2020):
- Apahideanu Ionuț, „Religious populism: the coup de grâce to secularisation theories”, *South-East European Journal of Political Science*, 2 (2014).
- Campbell Heidi, „Surveying theoretical approaches within digital religion studies”, *New Media and Society*, 19 (2017).
- Eisenstadt S.N., *Comparative civilizations and multiple modernities*, (Leiden/Boston: Brill, 2003).
- Etling Bruce et. Al., „Public Discourse in the Russian Blogosphere: Mapping RuNet Politics and Mobilization”, *Berkman Center Research Publication*, 2010-11 (2010).
- Evans Geoffrey, Northmore-Ball Ksenia, „The Limits of Secularization? The Resurgence of Orthodoxy in Post-Soviet Russia.”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51 (2012).
- Hovorun Cyril, *Political orthodoxies. The Unorthodoxies of the Church Coerced*, (Minneapolis, Fortress Press: 2018).
- Katharina Bluhm, „Russia’s conservative counter-movement: genesis, actors, and core concepts”, în: Katharina Bluhm și Mihai Varga (coordonatori), *New Conservatives in Russia and East central Europe*, (New York, Routledge, 2019).
- Köllner Tobias, „Patriotism, Orthodox religion and education: empirical findings from contemporary Russia.”, *Religion, State and Society*, 44 (2016).
- Kotkina Irina, Suslov Mikhail, „‘Ortho-Blogging’ from Inside: A Virtual Roundtable”, *Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media*, 14 (2015).
- Moltmann Jürgen, „Covenant or Leviathan? Political Theology for Modern Times”, *Scottish Journal of Theology*, 47 (1994).

³⁴ Irina Kotkina, Mikhail Suslov, „‘Ortho-Blogging’ from Inside: A Virtual Roundtable”, *Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media*, 14 (2015): 165.

Payne Daniel, „Spiritual Security, the Russian Orthodox Church and the Russian Foreign Ministry: collaboration or cooptation?“, *Journal of Church and State*, 52, (2010).

Rio Knut, MacCarthy Michelle și Blanes Ruy, „Introduction to Pentecostal Witchcraft and Spiritual Politics in Africa and Melanesia“, în: Rio K., MacCarthy M., Blanes R. (coordonatori.), *Pentecostalism and Witchcraft. Contemporary Anthropology of Religion*, (Cham, Palgrave Macmillan: 2017).

Sciabarra Chris M., Rand Ayn, *The Russian Radical*, (University Park, PA: PennState University Press, 1995) 28.

Strémoukhoff Dimitri, „Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine“, *Speculum*, 28, (1953).

Thomas Scott, *The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Relations*, (New York: Palgrave MacMillan, 2005).

Vanderstoep Scott W., Johnston Deirdre D., *Research Methods for Everyday Life. Blending Qualitative and Quantitative Approaches*, (San Francisco, Jossey-Bass: 2009).

Zúquete Jose Pedro, „Populism and Religion“, în: Cristóbal Rovira Kaltwasser et. all (coordonatori.), *The Oxford Handbook of Populism*, (Oxford, Oxford University Press: 2017).

Surse electronice

Address by His Holiness Patriarch Kirill of Moscow and All Russia after his enthronement at the Cathedral of Christ the Saviour on 1 February 2009, <https://mospat.ru/archive/en/2009/02/44057/>, (2009), accesat 29.11.2020.

Heemskerck Erik, „Blessed are the Peacemakers The Role of the Orthodox Churches in the Russian-Georgian Conflict“, *Leiden University Repository*, (2017): 9, <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/52435>, accesat 30.10.2020.

Mihailova Natalya, *Prince Vladimir's spiritual covenants are important for modern Russia – Putin*, (2016), <https://www.pravmir.com/prince-vladimirs-spiritual-covenants-important-modern-russia-putin/>, accesat 30.11.2020.

Mihailova Natalya, *Christians under pressure in West – Lavrov*, (2015), <https://www.pravmir.com/christians-under-pressure-in-west-lavrov/>, accesat 01.12.2020.

Mihailova Natalya, *Russia's strength in long-standing values – Putin*, (2014), <https://www.pravmir.com/russias-strength-long-standing-values-putin/>, accesat 30.11.2020.

Orto-blogul <http://www.pravmir.com/>, accesat 15.08.2019.

Orto-blogul <https://orthochristian.com/>, accesat 14.08.2019.

Orto-blogul <https://mospat.ru/en/department/>, accesat 29.11.2020.

Patriarch Kirill Believes Ukrainian Orthodox Church will Withstand the Pressure of Secular Authorities, (2018) <http://www.pravmir.com/patriarch-kirill-believes-ukrainian-orthodox-church-will-withstand-the-pressure-of-secular-authorities/>, accesat 15.08.2019.

Petrenko Galina, *Influence of the Russian Orthodox Church on Russia's Foreign Policy*, lucrare prezentată la a 4-a Conferință a Studenților Absolvenți, Universitatea Jacobs, Bremen, (2012) 5-14, <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/a0fa90ec-d2cb-498a-ae34-31396d87b8cf.pdf>, accesat 11.08.2020.

Russian Orthodox Church finds Ukrainian Rada's initiative to be gross violation of law, (2016), <https://orthochristian.com/94360.html>, accesat 14.08.2019.

The Council of Bishops Meets with President Medvedev, (2011), <https://pravoslavie.ru/44562.html>, accesat 01.12.2020.

Terrorism is Satanism, Metropolitan Hilarion's (Alfeyev) address to the Russian Duma, (2015) <https://pravoslavie.ru/88049.html>, accesat 01.12.2020.